

**Birocrația, între ideal și absurd,
Analiza conceptului de „birocrăție” în romanul „Procesul” de Franz Kafka**

Costaș Tatiana Larisa

„Rezultatul final al unei acțiuni umane este adesea, ba chiar în mod illogic, într-un raport de-a dreptul paradoxal cu sensul său originar”.

Max Weber

- Politica, o vocație și o profesie

Fenomenul birocrăției, un concept înțeles complet greșit în societatea actuală, își cunoaște originile în Evul Mediu, inițiat pentru a răspunde necesităților referitoare la organizarea eficientă a autorităților statale. Astăzi, acesta este perceput ca formă a incompetenței, a formalismului și a delăsării din partea funcționarilor instituțiilor publice.

Max Weber, pe numele sau Maximilian Karl Emil Weber, a fost unul dintre cei mai mari susținători ai acestei forme de organizare. Birocrația, în concepția sa, a apărut dintr-o profundă necesitate de a dezvolta administrația și sarcinile acesteia, cu scopul de a crea o continuitate în activitățile administrative exercitate de profesioniști ¹.

Una dintre lucrările cele mai reprezentative în creionarea aparatului birocratic este cea a lui Franz Kafka, *Procesul*. Lucrare, care, în sine, arată o latură inumană a funcționarilor și a instituțiilor statului, elemente fără de care de principiu, statul, nu ar exista.

Romanul *Procesul*, nu urmărește un fir narativ logic, se concentrează pe strările interioare ale personajului principal, Josef K, funcționar bancar, care, se trezește arestat într-un proces despre care nu știe nimic și nici nu i se comunică motivul acestuia. Încercând să descopere cauza acușării sale, trecând prin diferite stări emoționale și încercând să dovedească nevinovăția sa, Josef, se vede nevoit să apeleze la diferite tertipuri în încercarea disperată de a-și atinge scopul dorit, dovedirea nevinovăției sale. Firul narativ urmărește să reflecte haosul judiciar prin metaforele utilizate: atribuirea sediilor instanțelor de judecată în niște poduri ale unor vechi case din Viena; prin cadrul acelor încăperi de ședință lipsite de oxigen și lumină; prin relevarea condițiilor de desfășurare a unui proces (un arestat fictiv) și prin statutul privilegiat al funcționarilor.

Când pomenim de birocrăție, cu siguranță avem în minte proceduri, legi și reguli pentru orice tip de activitate. Acesta era elementul, considerat de Weber ca fiind principalul avantaj al birocrăției. *„(...)Funcționarii sunt lipsiți de contactul cu societatea; pentru procesele obisnuite, ei sunt bine înarmați; asemenea procese pot să se desfășoare aproape de la sine, pe făgașul cunoscut, și abia dacă e nevoie să se intervină pe ici, pe colo, ușurel, pentru ca lucrurile să meargă normal; dar în fața cazurilor extrem de simple, fie deosebit de dificile, funcționarii se pmenesc adeseori dezorientați; trăind zi și noapte închistați*

¹ David BEETHAM, *Birocrația*, ed. Du Style, București, 1998, pag. 27.

în literele legii, ei sfârșesc prin a pierde sensul exact al relațiilor umane (...)”². Astfel, regăsim, în Procesul, una dintre caracteristicile identificate de Max Weber în teoriile sale referitoare la birocrație, numeroase reguli cu ajutorul cărora se desfășoară un proces în instanță, iar lipsa funcționarilor din cadrul acestor proceduri, le-ar face să continue pe făgașul normal.

Actele sunt, de asemenea, parte a procedurilor de desfășurare ale unor activități instituționale. „(...) se întâmplă destul de des ca primele întâmpinări să nu fie citite de tribunal. Sînt pur și simplu clasate, sub cuvînt că interogatoriul acuzatului e, pînă una alta, mai important decît toate întâmpinările scrise. Tribunalul mai spune chiar, uneori, atunci cînd inculpatul stîruie prea mult, că întâmpinarea îi va fi citită o dată cu toate celelalte acte(...)”³. Însă, putem observa, că sunt lipsite de importanța care li se cuvine deseori. Deși azi, pentru depunerea întâmpinării este alocat un anumit termen imperativ, de 25 de zile, în acele vremuri, chiar avocații nu dadeau importanță acestui act procedural. Avocatul lui K, maestrul Huld, întârzia în redactarea acesteia, lucru care îl determină pe K să pună la îndoială reala implicare a acestuia în procesul său.

Analizând unul dintre elementele birocrației specificate de Weber, care se referea la numirea în funcție de către un superior, dar și supravegherea de către acesta, vom regăsi în romanul Procesul importanța care se acordă poziției ierarhice: „Numai relațiile personale cinstite, și anume cu funcționarii mai importanți – firește, funcționari superiori ai instanțelor inferioare – pot avea o reală valoare; numai ele pot influența evoluția procesului, la început pe nesimțite, iar mai apoi din ce în ce mai vădit.”⁴

Funcționarii, elementul principal în jurul cărora se desfășoară activitățile birocratice, se află deseori în imposibilitatea de a refuza sarcinile venite de la un superior, chiar dacă acestea depășesc cadrul atribuțiilor sale: „În preajma unei călătorii obositoare de două zile, ascunsese chiar faptul că răcise destul de grav, ca să evite pericolul de-a fi înlocuit sub pretextul vremii ploioase, de toamnă. Iar la întoarcerea din călătorie, cînd nevralgiile căpătate pe drum îl înnebuneau, aflase că a fost numit să-l însoțească pe importantul client italian. De data aceasta ispita de-a refuza fusese mare, cu atît mai mult cu cît nu era vorba de o muncă strict profesională; obligația mondenă pe care trebuie s-o îndeplinească avea, desigur, mare importanță, dar nu pentru el. K. Știa bine că nu se putea menține decît prin succesele obținute în afaceri (...)”⁵.

Deseori, supravegherea ierarhică excesivă, poate avea un rol inhibitor, după cum putem descoperi în zilele noastre, cînd subordonații de frica repercusiunilor superiorilor, nu acționează conform cerințelor ori execută orice tip de activitate care le este cerută. În romanul lui Kafka, descoperim supravegherea lui K de către directorul adjunct, care îi preia unul dintre clienți, datorită lipsei de interes și concentrare a lui Josef, dar și prin atribuirea unor activități în afara ariei postului ocupat în cadrul băncii. În operele de specialitate se opinează că principala caracteristică a unui birocraț o constituie exercitarea autorității în cadrul unui birou⁶, nu în exteriorul ei. De asemenea, parcurgînd romanul, ne rămîne întipărită în minte imaginea celor doi funcționari, prezenți la arestarea lui K, care sunt apostrofați de superiorul lor într-unul dintre dulapurile instituției.

² Franz KAFKA, *Procesul*, ed. Apollo, Craiova, pag. 111-112.

³ *Ibidem*, pag. 108.

⁴ *Ibidem*, pag.110.

⁵ *Ibidem*, pag. 185.

⁶ David BEETHAM, *op.cit.*, pag. 36.

Poate unul dintre principalii factori motivaționali în păstrarea funcției o reprezintă statutul social: „(...) Vrei să pierzi procesul? Știi ce ar însemna asta? Ai fi pur și simplu șters din societate , împreună cu toate rudele tale; în orice caz ar fi cea mai cumplită umilință. Josef, adună-ți mințile, te rog: nepăsarea ta mă înnebunește.”⁷. Statutul social al funcționarilor publici aduce diverse avantaje materiale, morale, iar când funcționarul are un derapaj de orice natură, este sancționat în diverse moduri de societate. Birocrația de tip breaslă o întâlnim în zilele noastre în majoritatea instituțiilor publice, funcții moștenite fără condiționarea existenței unor cunoștințe în domeniu. „Am moștenit relațiile. Tata era și el pictor al tribunalului. Situația aceasta se moștenește întotdeauna. Noii veniți n-au ce cauta în ea. Ținând seama de gradele ierarhice, te afli, într-adevăr, când e vorba să pictezi magistrați, în fața unor reguli atât de diferite, de multiple și mai ales atât de secrete, încât nimeni nu le cunoaște, în afara unor anumite familii. În sertarul pe care-l vedeți colo, jos, de exemplu, am regulamentul moștenit de la tata și pe care nu-l arăt nimănui.”⁸ Weber opina că angajații nu trebuie să rămână permanent în acea funcție, că alocarea unei funcții se datorează capacităților lor de a presta munca respectivă, funcționarul necesită „o înaltă calificare intelectuală și o accentuată demnitate, din care derivă și integritatea sa”⁹.

În modelul ideal ilustrat de Weber referitor la tema birocrației, printre elementele atribuite mai sus, are aplicabil și principiul ierarhiei instituționale. Principiu în care instituțiile inferioare se află sub controlul și supravegherea celor superioare. În narațiunea lui Kafka, supravegherea instituțională nu se regăsește în imaginea creată în jurul procesului lui K, ci doar supravegherea subalternilor. De asemenea, securitatea de natură financiară a funcționarului public nu o regăsim amintită în pasajele romanului. Funcționarul public este remunerat după poziția ocupată, neavând importanță numărul de ore efectiv lucrate sau rezultatele obținute. Salarizarea se face după o grila stabilită pe grade de funcții.

Așadar modelul ideal creionat de Max Weber, asupra birocrației, nu își regăsea nici atunci aplicabilitatea totală în sistemul public. Însă, viziunea sa reflectă necesitatea unui sistem structurat, bazat pe norme care se aplică în mod echivalent și echidistant tuturor, în care vom regăsi numai persoane competente, cu vaste cunoștințe de ordin profesional, toate acestea având un singur scop, satisfacerea interesului public. Azi, după cum bine cunoaștem, există un proces de supraveghere accelerată a instituțiilor publice, bazată pe derapajele frecvente de natură penală a funcționarilor acestora. În aceste timpuri, birocrația a căpătat un context exagerat, care face imposibil procesul de accedere al cetățenilor la instituțiile statului pentru diverse necesități procedurale, legile nu se mai aplica echidistant și echivalent ci ținându-se cont statutul social.

Idealul lui Weber s-a pierdut în negura timpului. Înainte de a sancționa birocrația pentru imposibilitatea accederii la instituții și drepturi fundamentale, să nu uităm că aceasta a apărut ca urmare a necesităților „pur tehnice ale administrației, necesități ce nu mai putea fi trecute cu vederea”¹⁰.

⁷ Franz KAFKA, *op.cit.*, pag. 92.

⁸ *Ibidem*, pag.141.

⁹ Max WEBER, *Politica, o vocație și o profesie*, ed. Anima, București, 1992, pag. 17.

¹⁰ *Idem*.

Bibliografie

1. **Beetham David**, *Birocrația*, ed. Du Style, București, 1998.
2. **Kafka Franz**, *Procesul*, ed. Apollo, Craiova, 1963.
3. **Weber Max**, *Politica, o vocație și o profesie*, ed. Anima, București, 1992.